
[Home](#) / Tagasipöördujate kogemused ja õpivajadused Eestis kohanemisel ja tööle asumisel

Tagasipöördujate kogemused ja õpivajadused Eestis kohanemisel ja tööle asumisel

KAIRE POVILAITIS

Muutunud maailm, inimeste vaba liikumine ning kultuuriülesed tööhõive võimalused soodustavad inimeste rännet. Ühelt poolt on see suurepärane võimalus omandada haridust ja kogemusi mitmes kultuuris, teisalt on oht, et väljarännanu seob oma edaspidise elu hoopis uue elukohamaaga. Üldjuhul tulevad väljarändajad tagasi uute kogemuste, teadmiste, ning ideede või vaadetega, mis aitavad rikastada Eesti ühiskonda. Tööturu strateegia 2035 kohaselt sõltub töötuse vähenemine riigi võimekusest talente ligi meelitada, initsiatiivist elanikke koolitada ning elanike valmisolekust olukorraga kohaneda ning osaleda täiend- ja ümberõppes(Arenguseire Keskus, 2018). Selleks, et toetada tagasipöördujate kohanemist kodumaal ning nende tööle asumist, tuleb mõista, milliseid õpivajadusi nad tagasipöördumisel kogevad. Uuringu raames kolme tagasipöördujaga läbiviidud intervjuudest selgub, et neil on emotsionaalne valmisolek ja tahe pöörduda tagasi kodumaale ning panustada tööellu, kuid kogetakse muutusi nii iseendas kui koduriigis, mis teeb kohanemise raskemaks. Aastaid tagasi läbiviidud uuringutest ja analüüsides välja toodud ettepanekud ei ole parandanud informatsiooni kättesaadavust olemasolevatest teenustest ja koolitusvõimalustest tagasipöördujatele. Tagasipöördujad kirjeldavad oma õpivajadusi uue, kavandatava haridusstrateegia(Haridus-ja Teadusministeerium, 2019) raamistikus, mis näitab selle strateegia olulisust ja vajadust.

Võtmesõnad: tagasipöörduja, õpivajadus, kohanemine, sotsiaalne õppimine, kultuuris õppimine, sotsialiseerumine

Sissejuhatus

Euroopa Liidu laienemine 2004. ja 2007. aastal tõi kaasa ulatusliku rände uutest liikmesriikidest vanadesse liikmesriikidesse(Sömer, 2014). Just viimase väljarände ajal on sagedasti

kasutatudväljendit „ajude äravool”. Kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu emigreerumise tõttu teise riiki põhjustatud inimkapitali kaotus ehk nn ajude väljavool muudab lähteriigi seisukohalt varasemad investeeringud haridusesse ja koolitustesse väärtusetuks. Mida kõrgemalt on inimene haritud, seda suurem on kaotus (Kelo ja Wächter, 2014, viidanud Sömer, 2014). Rännates tagasi kodumaale, saab ajude äravool muutuda ajude ringluseks (Anniste, 2014), mis läbi toovad tagasirändajad kaasa välismaal kogutud teadmised ja kogemused.

„Rahvuskaaslaste programm 2014–2020“ rõhutab, et Eesti jaoks on oluline riigi elanikkonna suurenemine Eesti kodanike ja etniliste eestlaste arvel. Kuna Eesti tööturuprobleemid üha süvenevad rahvastiku vähenemise ja töökäte puuduse tingimustes, on rahvuskaaslaste programmi seosed tööturu ja majanduse arenguga muutunud aktuaalsemaks (Kirss, 2014). Igal eestlasel või Eesti kodanikul on põhiseaduslik õigus kodumaale tagasi pöörduda ja seda on oluline toetada (Haridus- ja Teadusministeerium, 2014). Teema aktuaalsust kinnitas ka „Talendid koju!” programmi tulemuste kokkuvõte, mille järel Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium võttis talendipoliitika laiemalt enda koordineerida (Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, 2012). Kuigi talendi mõistet on erinevalt defineeritud, viitab see üldstatult inimesele, keda iseloomustab kombinatsioon erinevatest omadustest – näiteks teadmised, kogemused, intelligentsus, isikuomadused, õppimisoskus ja motivatsioon (Arenguseire Keskus, 2018).

Uue keskkonnaga kohanemisel seisab väljarändaja silmitsi mitmete väljakutsetega – teine keelekeskkond, võõras kultuur ja võõrad kombed. Kui kultuur on teadvustatud, võib seda õppima asuda (Pajupuu, 2001). Uues kultuuris kohanemist toetavad paindlikkus ja valmisolek, positiivne suhtumine oma kodumaasse, erinevate võimaluste teadvustamine, sotsiaalsed oskused, kriitiline mõtlemine, avatus (samal). Pajupuu (2001) sõnul kultuuri teadvustatakse ja õpitakse ning see omakorda kinnitab Pungas jt (2012) väidet, et tagasirändajad võtavad endaga kodumaale kaasa uued teadmised ning oskused.

Välisriigis õppides, elades ja töötades tekivad inimesel sõbrad, kooli- või töökaaslased ehk sotsiaalsed võrgustikud, kus ta omandab uued, hoiakuid muutvad käitumistavad. Kuna enamik ebakõladest tekib suhtlemisel, siis võib oletada, et keelt ja kultuuri tuleb rohkem õppida. Pajupuu (2001) sõnul algab kultuurišokist toibumine siis, kui võetakse omaks tõsiasi, et ümbrust ei saa muuta, vaid muuta tuleb iseennast – siis, kui muudetakse hoiakuid ehk toimub sotsialiseerumine.

Sotsialiseerumise tulemusena omandab inimene uusi oskusi ja teadmisi ning muutub ühiskonna või grupi osaks (Kiseleva, 2017). Inimene omandab informatsiooni sotsiaalses keskkonnas interaktsioonis teiste inimestega. Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria kohaselt toimub suur

osa õppimisest just sotsiaalses keskkonnas, kus õppijad kopeerivad neile mudeliks olevate isikute käitumist ning see on aluseks nende väärtuste ja hoiakute kujunemisele.

Uurimistöö eesmärgiks on selgitada sotsiaalse õppimise teooriast lähtuvalt, milliseid õpivajadusi tagasipöördujad kogevad ning miks on oluline nende õpivajadusi märgata ja toetada. Lähtuvalt eesmärgist esitatakse uurimisprobleem: milliseid õpivajadusi tagasipöördujad sõnastavad ja kuidas oma õpivajadusi mõtestavad?

Probleemi avavad kolm uurimisküsimust:

1. Milliseid õpivajadusi tagasipöördujad kogevad?
2. Kuidas on tagasipöördujate õpivajadused seotud sotsiaalse keskkonna ja kultuuri vahetusega?
3. Miks on oluline tagasipöördujate õpivajadusi märgata ja toetada?

Uurimistöö teoreetilisteks alusteks on sotsiaalne õppimine ja seda kirjeldav teooria (Bandura, 1977) ning tagasirändajate õpikogemused. Järelduses soovin jõuda teadmiseni, miks on oluline tagasipöördujate õpivajadustele tähelepanu pöörata.

Teoreetilised lähtekohad

Tagasirändega seotud mõisted

Traditsiooniliselt käsitletakse tagasirännet kui rahvusvahelise rände liiki, kus rändaja lahkub mingitel põhjustel kodumaalt ning pöördub aja möödudes sinna tagasi. Sellest käsitlusest ilmneb, et tagasirändaja on inimene, kes on vähemalt korra elus ka varem elukohta vahetanud- välja rännanud (Kask, 2006).

Eesti keele seletav sõnaraamat (2009) selgitab tagasirännet kuipöördumist tagasi endisesse elupaika, remigratsiooni. Õigekeelsussõnaraamat (2018) toob kodumaale tagasipöördumisega seotud mõistena välja "repatrieerumine". Kodumaale tagasipöörduja on eesti sõnaraamatute kohaselt "repatriant".

Tagasirännet võib jaotada mitmeti: selle alusel, kuidas ränne toimub, kes võtavad osa, põhjuste alusel jms. Kõige tavalisem on rände jaotamine skaalal vabatahtlik-sunniviisiline.

1. Vabatahtlik tagasiränne (*voluntary return*) toimub inimese vabal tahtel ja inimese enda kulul (valitsusorganite vahelesegamiseta). Tavaliselt ei kajastu vabatahtlik tagasiränne statistikas, mis teeb selle ülevaate saamise keeruliseks.
2. Suunatud vabatahtlik tagasiränne (*assisted voluntary return*) hõlmab organiseeritud, rahalist abi tagasirändel, samuti abi kodumaal uuesti integreerumisel.
3. Sunniviisiline tagasiränne (*involuntary, non voluntary, forced return*) ei toimu inimese vaba tahte alusel. Inimene on sunnitud lahkuma näiteks põhjusel, et tal ei ole legaalselt õigust riigis viibida (Kask, 2006).

Selles uurimustöös kasutatatakse edaspidi antud mõistetena “tagasiränne” ning “tagasipöörduja” ning tagasipöördujate all mõistetakse välismaal elanud ning kodumaale vabatahtlikult või suunatult vabatahtlikult tagasipöördunud eestlasi.

Varasemad uuringud ja toetusprogrammid

Eesti inimarengu aruanne(2017)toob välja, et ajutine välismaal töötamine ei pruugi tingimata aidata parema töö ja kõrgema palga saamisel. Ühelt poolt peaks küll paranenud teadmised ja oskused ja saadud uued kogemused olema töötajale kasulikud, kuid teisalt ei hinda sugugi kõik tööandjad välismaal töötamise kogemust positiivselt.

Varasemastes Eestis korraldatud uuringutes on tööandjad osutanud ohukohtadena, et välismaalt tagasi pöördunud inimestel võivad olla kõrgemad palgaootused ja suurem on tõenäosus, et nad võivad uuesti välismaale tööle minna (Harkmann, 2015; Eesti Koostöö Kogu, 2017).

Harkmann (2015) toob uurimustulemusena välja, et suurel osal tagasirännanutest esineb kohanemisprobleeme, mis võivad olla tekkinud sotsialiseerumise käigus. Tagasipöörduja võib kogeda üllatusena, et sõbrad ja lähedased ei saa temast enam aru, kodumaa on muutunud ja ei soosi tagasirännanuid, Eestisse naasmisega võib kaasneda elatustaseme langus (Harkmann, 2015; Muldma & Nõmm, 2011).Hinnatakse ümber ka oma tööd, kas välismaal saadud kogemusi on võimalik kasutada või tuntakse end ühena paljudest, ilma eriõigusteta (Muldma & Nõmm, 2011).

Olenemata sellest, kui hästi on suudetud end välisriigis sisse seada, usutakse, et väljarännanu unistab siiski tagasipöördumisest (Teo, 2011), kuidmida rohkem on suudetud kohaneda sihtriigis, seda väiksem on tõenäosus tagasipöördumiseks ning mida rohkem ollakse seotud kodumaaga, seda suurem on tõenäosus tagasipöördumiseks (Pungas et al., 2012). Eesti Inimarengu aruandes väljatoodud Zaiceva & Zimmermanni (2014) uuringutulemused viitavad, et võrreldes teiste Euroopa riikidega on just Eestist väljarännanutel suurem kalduvus kodumaale tagasi pöörduda.

Sageli ei ole aga tagasipöördujate keeletase ega teadmised Eesti ühiskonnakorraldusest siin hakkamasaamiseks piisavad, mistõttu võib tagasipöördumisel ette tulla materiaalseid ja halduslikke raskusi ning seetõttu võidakse Eestisse elama asumisel ja kohanemisel vajada riigi tuge (Haridus- ja Teadusministeerium, 2014).

Inimarengu aruande (2017) järgi elab 10-15% eestlastest praegu Eestist eemal ning riik peaks oluliselt enam pöörama tähelepanu, kuidas välisriikides elavate kaasmaalaste ressursi paremini ära kasutada. „Rahvuskaaslaste programm 2014–2020“ rõhutab, et välismaal elavate inimeste sideme säilitamine on Eesti riigi jaoks väga oluline. Programmi põhieesmärk on säilitada välismaal elavatel eestlastel sidet Eestiga ja eesti kultuuriga, et nende võimalik repatrieerumine ehk kodumaale tagasipöördumine oleks lihtne. Selleks korraldatakse tagasipöördujatele ja nende pereliikmetele kohanemiskoolitusi eesti, vene ja inglise keeles ning abistatakse edasise karjääri valikul ja töökoha leidmisel, pakutakse tuge ümber- ja täiendusõppeks (Haridus- ja Teadusministeerium, 2014).

Tartu Ülikooli poolt läbi viidud Rahvuskaaslaste programmi mõju-uuring(2015)tõi välja, et väärtustamist vajaks õpingute sotsiaalne ja emotsionaalne pool ning organiseeritud tugiteenused. Varasemad uuringud on tõestanud, et tagasipöördujad ei ole teadlikud pakutavatest tugiteenustest ning üldjuhul on tuge saadud siiski vaid sugulastelt ja sõpradelt (Tartu Ülikool, 2015).

Praxise (2014) analüüs soovib välismaal elavate eestlaste panus Eesti arengusse sisulisemalt läbi mõelda ja arutada. 2014. aastal alanud programmi kooskõlastamisel tegi näiteks Siseministeerium ettepanekuid kaasata programmi tegevusi, mis aitavad väliseestlastel Eesti arengusse panustada ning neid Eestisse meelitada. Samuti tehti ettepanek täiendada programmi majandusvaldkonna tegevustega, nt väliseesti valdkondlike erialaspetsialistide koostöövõrgustike arendamine, väliseestlastest ettevõtjate kontaktvõrgustike arendamine, ning seose loomine „Talendid Koju” projektiga. Need ettepanekud jäid programmis arvestamata, sest Haridus- ja Teadusministeeriumi pädevusse need ei kuulu ning Siseministeerium ei soovinud samuti nimetatud tegevuste eest vastutust võtta ega rahastada (Kirss, 2014).

Kuigi rahvuskaaslaste programm toetab välismaal elavate eestlaste tagasipöördumist, ei tegele see otseselt tagasipöördumise propageerimisega. Rahvuskaaslaste programmil puudub otseselt seos Eesti kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu pakkumise probleemi lahendamisega, kuigi potentsiaalselt võiks see läbi stipendiumite ja noortelaagrite senisest suuremat mõju avaldada, tutvustades Eestit senisest enam toreda õppimis- ja töötamiskohana (Kirss, 2014).

Õppimine sotsiaalses keskkonnas

Sotsiaalse õppimise teooria

Sotsiaalse õppimise teooria rajaja Albert Bandura sõnul põhineb sotsiaalne õppimine paljuski tavapärasel või suunatud vaatlusel, mis keskendub teiste inimeste käitumisele igapäevastes situatsioonides (Bandura, 1977). Haridussõnastiku definitsioon toob vaatlusele lisaks ka ka ühistegevuses osalemise, mille koosmõjul toimub õppimine (HKSS, 2014). Läbi vaatluse kujundab inimene idee sellest, kuidas uusi käitumisi teostatakse ning hiljem, kui on tekkinud selleks sobiv juhus, juhendub inimene saadud ideest oma käitumise kujundamisel (Bandura, 1977). Sotsiaalset õppimist näeb Bandura neljaetapilisena: 1) märkamine; 2) salvestamine; 3) jäljendamine ja 4) motivatsioon.

Märkamine määrab selle, millele vaatleja keskendub ning sellest kogemusest kaasa võtab (Bandura, 1977). Salvestamine tähendab esimese etapi käigus märgatu ja kogetu tõlgendamist sümboliteks ning tõlgendatud sümbolite säilitamist püsivalt (Hanna, Crittenden, & Crittenden, 2013). Just inimese sümboliseerimisvõime on see, mis lubab tal õppida käitumist paljuski vaid vaatlusest (Bandura, 1977).

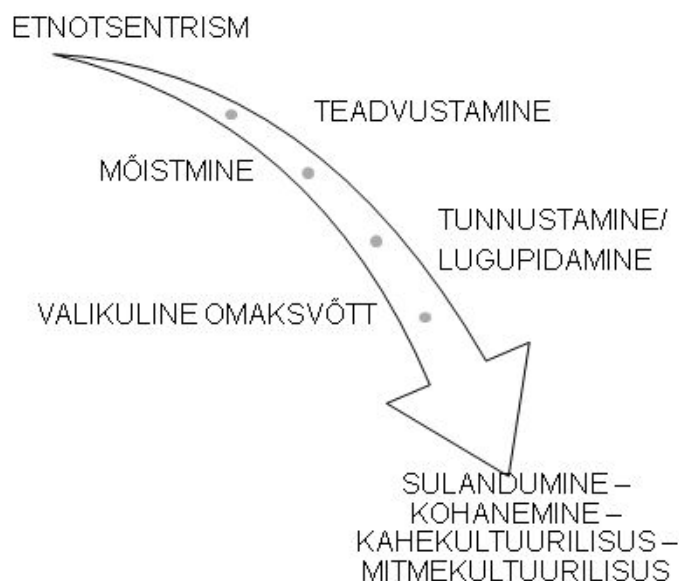
Jäljendamise etapis tõlgendatakse varasemates etappides märgatud ja salvestatud info sobilikeks tegudeks ehk käitumuslikeks taasesitusteks. Sotsiaalse õppimise teooria eristab omandamist ja sooritamist, kuna inimene ei rakenda kõike, mida ta õpib. Motivatsioonietapis valib inimene oma eelistused ja kasutab sellist käitumismudelit, mida ta tajub tõhusa ja toimivana (Bandura, 1977).

Kultuuris õppimine

Uues kultuuris kohanedes õpib inimene lisaks uuele keelele ka antud kultuurile omase käitumisega seonduvat. Pajupuu (2001) sõnul elavad uues kultuuris kohanejad sageli läbi kohanemiskrasi, mis ei ole meeldivad – kultuurišoki. Paraku ootab tagasipöördumisel uus šokk: kohaneda tuleb ka endise ümbrusega. Nii märkavad paljud tagasipöördujad, et nad ei kuulu enam ei ühte ega teise kultuurikeskkonda (Pajupuu, 2001).

Inimene õpib selleks, et kohaneda. Kohanemisetapid edukalt läbinu teadvustab endale senisest selgemini oma kultuuritausta: ta on õppinud aru saama oma kultuurist. Samas on ta õppinud küllaldaselt ka teise kultuuri n-ö mängureegleid ja oskab neid loomulikult ja sihipäraselt kasutada. Kultuurireeglid on tema valduses samamoodi nagu keeled: nad on kogu aeg kasutamisevalmis. Milliseid parajasti kasutatakse, selle määrab eesmärk (Pajupuu, 2001).

Pajupuu (2001) kirjeldab kultuuriõppimisprotsessi Hoopes (1981: 17) ja Listo-Alén (1993: 161) kaudu (Joonis 1).

Joonis 1. Kultuuriõppimisprotsessi etapid

Hofstede (2004) kirjeldab kultuurilisi väärtusi läbi viie dimensiooni: 1) identiteet, 2) hierarhia, 3) sugu, 4) tõde ja 5) ajaline mõju. Identiteedi dimensioon on eelkõige seotud inimestevahelise suhtlemisega ning selle äärmustesse jäävad kollektivism ja individualism (Hofstede et al., 2004). Pajupuu (2001) laiendab Hofstede identiteedi dimensiooni ning väidab, et kultuuriline individualism-kollektivism mõjutab inimese käitumist nii otseselt kui kaudselt – esiteks, käitumisjuhiste kasutatavate normide ja reeglite kaudu ja teiseks, sotsialiseerumisprotsessis õpitavate väärtuste ning enesemääratluse kaudu. Inimese suhtumine õppimisse ning enesearengusse sõltub Pajupuu (2001) sõnul, kas tegemist on individualistliku või kollektivistliku kultuuriga. Individualistliku kultuuri liikmed omandavad sotsialiseerudes oma kultuuri väärtused (nt sõltumatus, eneseteostus) ja enesesse suhtumise viisi (nt ainukordne isiksus) õppimisse suhtutakse kui eluaegsesse tegevusse, inimesed vastutavad oma tegude eest ise, algatusvõime ja tulemused on tähtsad ning inimese eesmärgiks on eneseteostus (samas). Pajupuu (2001) sõnul on Eesti kultuuris domineerivad individualismijooned ning kollektivismi on eestlastel isegi vähem kui põhjaameeriklastel.

Empiiriline uurimus

Uurimistöö metoodika ja valim

Selleks, et toetada tagasipöördujate kohanemist kodumaal ning nende tööle asumist, tuleb mõista, milliseid õpivajadusi nad tagasipöördumisel kogevad.

Uurimisprobleemi lahendamiseks kasutasin kvalitatiivset uurimisviisi, mille lähtekohaks on tegeliku elu kirjeldamine ning mis võimaldab aru saada ja kirjeldada uurimuses osalejate väljendatud arusaamu, kogemusi, hinnanguid ja tõlgendusi (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2005). Kvalitatiivse uurimuse tüüp on fenomenoloogiline uuring kuna uurimuses tundsin huvi subjektiivse kogemuse vastu (Laherand, 2008).

Valimi moodustamisel võtsin arvesse, et vastajad on elanud ning õppinud või töötanud välisriigis ja seejärel tagasipöördunud. Materjali kogumisel kasutasin mugavusvalimit, mis on mittetõenäosuslik valim ning mille koostamisel eelistatakse vastajaid, keda on kerge kätte saada (Lagerspetz, 2017). Tagasipöördujate leidmiseks kasutasin ka sõprade ja tuttavate abi.

Valimi moodustasid kolm tagasipöördujat, keda andmete kogumise käigus intervjueerisin. Kõik tagasipöördujad olid naissoost. Anonüümsuse tagamiseks määrasin intervjuus osalenutele koodid ning nende profiilid on esitatud Tabelis 1:

Tabel 1. Intervjuus osalenute koodid ja profiilid

Intervjuu kood	Sihtriik	Eestist eemalviibitud aeg	Tagasipöördumise aasta
A	Belgia	6 aastat	2018
B	Soome	24 aastat	2015
C	Suurbritannia	6 aastat	2018

Kõik intervjuueeritavad allkirjastasid informeeritud nõusoleku lehe (LISA 1), kus oli märgitud, et intervjuu salvestatakse, tulemuste kasutamise eesmärk ning vastaja konfidentsiaalsuse tagamise viis.

Andmete kogumine

Uurimistöö puhul uurisin tagasirännanute kogemusi, kasutades poolstruktureeritud teemaintervjuud, mille puhul esitatakse küsimused küll kindlas järjekorras, kuid neile vastati vabalt

(Lagerspetz, 2017; Laherand 2008). See annab intervjuueerijale võimaluse esitada vajadusel täpsustavaid lisaküsimusi, võimaluse andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida, intervjuueeritavatelt saadud vastuseid täpsustada (Hirsjärvi et al., 2005; Laherand, 2008).

Eelnevale toetudes valisin andmete kogumiseks poolstruktureeritud intervjuu, mille põhiküsimused olid järgnevad:

Kui sa mõtled Eestisse tagasipöördumise hetkele, siis:

1. Kas tundsid, et hakkama saamiseks ja tööle asumiseks piisab või jääb puudu mõnest teadmistest, oskustest või veel millestki? Räägi mulle, kuidas sa ennast tundsid.
2. Milliseid muutusi märkasid enda juures kui pöördusid tagasi Eestisse?
3. Mis oli Eestis muutunud?
4. Kas oled vajanud ja saanud tuge Eestis kohanemisel ja tööle asumisel? Kirjelda
5. Kes ning millist tuge võiks tagasipöördujatele pakkuda? Põhjenda
6. Mida soovid veel antud teema kohta lisada?

Andmete analüüs

Andmete analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, et mõista uuritavate sõnade ja konteksti tähendusi, kuna see, mida tekstist täpsemalt otsida, ei olnud kohe analüüsi alguses piisavalt selge (Laherand, 2008; Lagerspetz, 2017).

Andmete kodeerimisel lähtusin uurimistöö eesmärgist ja teoreetilisest raamistikust, mistõttu kasutasin deduktiivse ja induktiivse kodeerimise kombinatsiooni, kuna kvalitatiivse analüüsi lähtekohaks oli sotsiaalse õppimise teooria, mis suunas empiirilist analüüsi ning deduktiivsed kategooriad sai tuletada teooriast tulenevalt (Lagerspetz, 2017). Induktiivse kodeerimise vajadus tulenes uurimuse eesmärgist- välja selgitada, kuidas uuritavad oma õpivajadusi ise sõnastavad. Induktiivsed kategooriad tuletasin empiiriliselt, analüüsi aluseks olevast materjalist, kaaludes erinevaid tähendusi, mis tekstis esile kerkivad (Laherand, 2008).

Andmestiku analüüsimise esimeses etapis transkribeerisin intervjuud sõna-sõnalt ning lugesin materjali ning kuulasin helisalvestised korduvalt üle. Transkriptsioonide põhjaliku lugemise tulemusel moodustasin iga uurimisküsimuse alla alamkategooriad ja koodid, mis loetud tekstist esile kerkisid. Intervjuude kodeerimise tulemusel tekkisid kolm kategooriat ning kaheksa alakategooriat, mis on esitatud Tabelis 2.

Tabel 2. Kategooriad ja alakategooriad

Uurimisküsimus 1	Milliseid õpivajadusi tagasipöördunud kogevad?			
Kategooria	Tagasipöördunud õpivajadused			
Alakategooria	Riigi toimimisega seotud	Töökorralduse muudatustega seotud	Keeleoskusega seotud	Varjatud õpivajadused
Uurimisküsimus 2	Kuidas on tagasipöördunud õpivajadused seotud sotsiaalse keskkonna ja kultuuri vahetusega?			
Kategooria	Õppimine sotsiaalses keskkonnas			
Alakategooria	Sotsiaalne õppimine		Kultuuris õppimine	
Uurimisküsimus 3	Miks on oluline tagasipöördunud õpivajadusi märgata ja toetada?			
Kategooria	Õpivajaduste toetamise olulisus			
Alakategooria	Õpivajaduste toetajad		Toetamise vajadus	

Järgnevalt on uurimistulemused esitatud kategooriate kaupa, koos iseloomulike näidetega intervjuudest. Näidete juurde on lisatud intervjuueeritava kood.

Analüüsi tulemused

Tagasipöördujate õpivajadused

Tulemused on kirjeldatud kolme esilekerkinud kategooria kaupa: 1) riigi toimimisega seotud õpivajadused; 2) töökorraldusega seotud õpivajadused; 3) keeleoskusega seotud õpivajadused ja 4) varjatud õpivajadused.

Riigi toimimisega seotud õpivajadused

Kõik tagasipöördujad tõid esile mitmeid muutusi riigi korralduses, asjaajamises ja tööelus, mida nad märkasid Eestis tööle asumisel ning sõnastasid koolituse vajaduse nende muutustega toimetulemiseks (näited 1-3).

(1) Kuna ma olin nii pikalt ära olnud, siis oli mulle veits arusaamatu alguses, et kuidas see maksusüsteem ja muu selline töötas. (C)

(2) /.../ oleks vaja olnud väikest koolitust ja väikest ülevaadet, et mis on... kõige tähtsamad asjad, et Eestis hakkama saada. (B)

(3) /.../ kuna need seadused muutuvad nii tihti, siis oleks olnud küll kasulik väike kiire koolitus, et mis täpselt tegema peab ja mis muutunud on. (C)

Tagasipöördujad kogevad teadmatust ning muutustega kohanemiseks ja oma elu korraldamiseks peavad nad õppima uuesti riigisüsteemi toimimist, seadusemuudatusi ning asjaajamist (näide 1) ning sõnastavad selle koolitusvajadusena, et eluga hakkama saada (näide 2, 3).

Töökorralduse muutusega seotud õpivajadused

Tagasipöördujad teadvustasid oma äraolekul toimunud muutusi siinses töökorralduses (näide 4) ja märkasid muutusi ka oma töövaldkonnas (näide 5) ning sõnastasid töökohal sisseelamise õpivajadusena (näide 6). Lisaks tulenevad mõned töökorralduslikud muutused kultuurierinevusest (näide 7).

(4) /.../ pole mitu aastat ju Eestis töötanud, seadused on muutunud, asjad on muutunud.(A)

(5) /.../ siis oli ka vahepeal selline asi välja mõeldud nagu kujundav hindamine, millest ma ka midagi ei teadnud. (C)

(6) /.../ tegelikult oleks vaja olnud niisugust väikest sissejuhatust ja täpselt. (B)

(7) /.../ Soomes ma tean täpselt, et kui ta lumepalli viskab, et mis ma taga siis teen. Et kõik on nagu väga täpselt pandud kirja ja kui kõik on kirja pandud, inimesed lepivad kokku, et need on nüüd meie kooli reeglid /.../me oleme nagu natuke segaduses siin Eesti koolis /.../ (B)

Keeleoskusega seotud õpivajadused

Ükski tagasipöörduja ei nimetanud otseselt vajadust eesti keele õppe järele. Tagasipöördujal võib tekkida vajadus, olenevalt töö iseloomust, õppida juurde või värskendada teadmisi vene keeles (näide 8). Kõige kauem välisriigis elanud ja töötanud tagasipöörduja tõi välja probleemid eesti keelest arusaamisega, seda just muutunud sõnavara osas (näide 9).

(8) /.../ vene keele kursustele läksin kohe, sest vene keel oli täielikult kadunud, aga siin igapäevaselt on seda ikkagi vaja (A)

(9) See sõnavara, millega ma ei olnud kokku puutunud... see oli täiesti teistsugune... ma juba mõtlesin nagu, et mul on kergem juba asju soome keeles, selles keeles, milles ma olen juba 24 aastat nagu töötanud jama ei saa enam eesti keelest aru /.../ vaja oleks niukest vot kergemat eesti keelt, kus saaks kergemas keeles lahti seletatud asjad /.../ Minu jaoks oli väga raske aru saada, mismoodi saan digiallkirja anda... kui ma loen seda juhendit. (B)

Sõnavarast mitte arusaamine teeb keeruliseks ka muu, eluks vajaliku asjaajamise korraldamise (näide 9).

Varjatud õpivajadused

Sageli ei sõnasta tagasipöörduja oma õpivajadusi, vaid need esilduvad alles peale uurija küsimust (näide 10), mõtestades need tingiva kõneviisi kaudu (näide 11). Pigem nähakse loomulikuna iseseisvust ja ilma kõrvalise abita hakkama saamist (näide 12, 13).

(10) Ma arvan küll, et mul läks kergesti.... /.../ Eh, ma isegi ei oska seletada, mis asjad need olid. Päris palju asju oli. /.../ veidraid hetki nagu ei tekkinud... minu arust mitte... õnneks läks hästi... jah. (A)

(11) Pigem võib-olla võikski olla mingis teatud mahus äkki see juurdepääs nendele asjalikele koolitustele, mis praegu on ainult mõeldud pikaajalistele töötutele või hariduseta inimestele. Võiks kõigile olla. Siis, miks mitte pakkuda... (A)

(12) /.../ ma ei lähe, et... emme, kas ma saan... see tundub imelik. /.../ Tõenäoliselt ma olen ise piisavalt pealehakkav, et ma saan asjad tehtud. (A)

(13) Hmm, ma ei teagi /.../ Mm ... kindlasti olen vajanud abi aga... /.../ Aga ma arvan noh.... et sellel hetkel kui tuled tagasi Eesti elama, siis nagu sellele kohe ei mõtlegi.... et pigem võtad seda nagu normaalse kolimise osana, seda teadmatuses olekut. (C)

Tagasipöördujad märkavad muutusi kodumaa kultuuris ning vastavalt Pajupuu (2001) kirjeldatud kultuuriõppimisprotsessile peavad oma kultuuri taas õppima hakkama (näited 14-16). Samas õpivajadusena nad seda ei sõnastanud.

(14) ... see on küll muutunud, sest vanasti ma seda ei märganud niimoodi suuresti, seda võõraviha. Nüüd on isegi ette tulnud, et läheme välja sõpradega, rahvusvahelise seltskonnaga ja siis me tunneme, et me peaksime sealt baarist näiteks ära minema, sest et... et olukord võib meile ohtlikuks muutuda. (A)

(15) /.../ siis õpetajatel on, siis liiga palju siukest nagu istumist, mis nagu mujal maailmas arvatakse et kuna aeg on raha, siis niisama lihtsalt koos ei istuta. Mis Eesti õpetajatel on nagu sellist... üleliigset aega kuskil.(B)

(16) ...mulle hakkas kohe vastu nii tuttavate kui ka koolis töökaaslaste ja ka õpilaste kinnisem maailmapilt. Ega see kõigi kohta ei käi, aga ma arvan, et eestlased on veel päris ebatolerantsed paljude kultuuride ja rahvuste suhtes. (C)

Õppimine sotsiaalses keskkonnas

Uurimistöö teoreetiliseks lähtekohaks oli sotsiaalse õppimise teooria (Bandura, 1977), millest lähtus ka teine uurimisküsimus. Seda, kuidas on tagasipöörduja õpikogemused ja –vajadused seotud sotsiaalse keskkonna ja kultuuri vahetusega, aitavad kirjeldada kaks alakategooriat: 1) sotsiaalne õppimine; 2) kultuuris õppimine.

Sotsiaalne õppimine

Suur osa õppimisest toimub sotsialiseerumise käigus, interaktsioonis teistega. Tagasipöördujad toovad välja olukorrad ja kogemused, kus nemad õpivad läbi teiste kogemuste ning tehes valikuid nende tegude ja soorituste vahel, mida nad tajuvad tõhusana. Niiviisi õppimine toimub läbi sotsiaalse õppimise teooria etappide- märkamine (näide 17), salvestamine (näide 18), jäljendamine (näide 19), motivatsioon (näide 20).

(17) ...siis sa näed kuidas teised käituvad või räägivad ja võtad selle nagu omaks. Hakkad ise samamoodi käituma ja rääkima. (C)

(18) 6 aastaga see tuleb nagu... liigutus on sees, et sa tuled ja tahaks... (A)

(19) Et parem ma ei küsi enam ja ma ei tea kas ma pean sinna koosolekule minema, ma vaatan kõigepealt, et kui ma ei lähe, mis siis juhtub. (B)

(20) Et juba tuleb juba selline krampis nägu ja siis ma mõtlen, et nüüd ma pean selle ära tegema. Ja natuke hakkab juurde tulema siukene ka... /.../ aga samas ma püüan seda nagu eemale hoida, et see ei tuleks. See on see keskkond, kui sa kuuled seda mitu korda päevas, mitu korda nädalas, see on selline tunne, et see lihtsalt hakkab juba külge. Et... no ma püüan sellest eemale hoida, et see ei tuleks sisse (B)

Kultuuris õppimine

Tagasipöördujad kohanevad Eestis uuesti endise ja muutunud ümbrusega, inimestega ning sageli kogevad nad kultuurišokki (näide 21). Samas on tagasipöördujad omandanud nii võõra kui oma kultuuri mängureeglid ning õpivad neid sihipäraselt kasutama (näide 22). Õpitud mängureeglid aitavad vajalikul hetkel sulanduda kultuurikeskkonda (näide 23).

(21) /.../ kui ma sealt tagasi tulin, siis ma sain väga, väga suure kultuurišoki, sest mina olin sisemiselt niipalju kasvanud ja arenenud, /.../ siis ma läksin tagasi kodukohta ja seal oli kõik täpselt samamoodi, midagi ei olnud muutunud (A)

(22) Ma olen õppinud olema küsimata /.../ Inimesed on harjunud selle kultuuriga, mis siin on, ei saa öelda, et üks on parem, teine halvem, aga lihtsalt teistmoodi kultuur ja kuna see asi ei ole paberile pandud konkreetset, siis on... ma olen nagu 4 aasta jooksul selgeks õppinud, et mida nagu teha tohib, mida ei tohi teha, mis on absoluutne kodukord, mis ei ole. (B)

(23) ...sa ju ikka tahad gruppi sulanduda ja et sind vastu võetaks... (C)

Pajupuu (2001) kirjeldatud individualsmijooned esildusid ka tagasipöördujate kogemustes. Kõik tagasipöördujad sõnastasid iseõppimist ning iseseisvust kui võimalust kohaneda ja hakkama saada. Individualistliku kultuuri liikmed omandavad sotsialiseerudes oma kultuuri väärtused (nt sõltumatus, eneseteostus), inimesed vastutavad oma tegude eest ise (näide 24), algatusvõime (näide 25) ja tulemused on tähtsad (näide 26).

(24) Inimene peab ise tegema /.../ millega see riik neid peab toetama siis. Võta jalad alla ja mine tee ise! (A)

(25) ..lugesin ise mingi raamatu läbi, et aru saada õieti mis ma pean tegema... /.../Samamoodi nagu välismaale kolides pidid kõike ise tegema ja ise otsima. (C)

(26) Et kui sa istudki seal oma nurgas, siis sa ei saa ju mitte midagi. Sa pead ikkagi minema ise./.../ selles mõttes, et see oli...minu otsus oli ära minna ja minu otsus oli tagasi tulla. (A)

Tulemused näitavad kultuuris õppimist, kui sotsiaalses keskkonnas õppimist, interaktsioonis teistega (näited 22, 23).

Õpivajaduste toetamise olulisus

Kolmas uurimisprobleemi avav küsimus oli seotudtagasipöördujate õpivajaduste märkamise ja toetamise olulisusega ühiskonnas. Tulemused on kirjeldatud läbi kahe alakategooria: 1) õpivajaduste toetajad ja 2) toetamise olulisus.

Õpivajaduste toetajad

Tagasipöördujad nimetavad oma kohanemise ja õppimise toetajatena pere ja sõpru (näide 27), tööandjat ja kolleege (näide 28). Üksiki tagasipöördujatest ei ole saanud tagasipöörduja toetust. Puudulikuks peetakse informatsiooni kättesaadavust tugisüsteemide, riigi toimimise ning elukorralduse kohta (näide 29). Sageli ollakse teadmatutes, kuigi informatsioon ning tugisüsteemid on olemas, siis ei jõua see tagasipöördujateni (näide 30).

(27) Sõpradelt ja perelt olen saanud kohanemisel abi ikka ja eks enamus tugi tulebki perelt, kes seletavad kuidas asjad käivad nüüd või kuidas see või too asi töötab või mis ühiskonnas vahepeal toimunud on ja nii. (C)

(28) No abi ma sain oma töökaaslaste käest, siis ja sõbrannade käest, kui ma hakkasin... et, aga kui neid ka ei oleks, siis poleks üldse saanud abi /.../ ilma kolleegideta ma ei oleks selle sõnavarast arusaamisega...(B)

(29) Einoh, osade käest ma hakkasin ikka ise otsima, sest kui ma tõesti helistasin maksuametisse ja ma ei saanud üldse targemaks... nemad ei osanud mulle mitte midagi seletada /.../.... keegi ei kirjutanud mulle vastu ja ma arvasin, et see asi lähebki niimoodi. Sest ainult rahvastikuregistrisse olin öelnud, et ma olen kolinud ja midagi sealt ei tulnud... mingit vastust mulle (B)

(30) ...ma ei teadnud ka näiteks, et tagasipöördujatele on üldse olemas mingid veebileheküljed internetis, kust saab näiteks infot (C)

Tagasipöördujad toovad välja tööandjate vähese teadlikkuse tagasipöördujate vajadustest (näide 31). Sageli eeldatakse, et kui sa oled eestlane ning töötad omas valdkonnas, siis oled kursis kõigi valdkonda puudutavate arengutega (näide 32).

(31) /.../ ega nad ka ei tea ega oskagi aimata, mida ma tean või ei tea /.../ neid peaks ka koolitama või vähemalt teavitama sellest, et kui tagasitulija tuleb tööle, siis ei pruugi kõik selge olla (C)

(32) ... ma arvan, et kõigepealt peaks töökohti ise üldse harima sellel teemal, sest pigem on probleem selles, et firmad ja organisatsioonid ei tea, et abi on vaja pakkuda.(C)

Tagasipöördujad tunnevad, et on pigem välismaalased ning vajaksid informatsiooni ja tugisüsteeme, mida pakutakse sisseerändajatele (näide 33). Tunnetatakse ebavõrdset kohtlemist ja toetuse puudumist (näide 34).

(33) Ma tean, et Eestisse tulevatele välismaalastele on küll olemas mingeid projekte, kus nad saavad õppida eesti keelt ja kus neile tutvustatakse riigisüsteemi kohta, kuid ma polnud miskit sellist kuulnud tagasipöördujate jaoks /.../ välismaalastele küll ju tehakse igasugu koolitusi.... aga ma olen ju ka nagu välismaalane juba. (C)

(34) Kui tema (välismaalane) läheb migratsiooniametisse, talle antakse sealt teave, aga kui tuleb tagasi eestlane, niiet ta tõesti teeb seda ainult internetis, siis ta ei lähe ju kuskile ja mitte keegi ei saa temaga kontakti. (B)

Toetamise olulisus

Tagasipöördumine on ühtaegu ratsionaalne (näide 36) ning emotsionaalne (näide 38) protsess. Toetusprogrammid ning vajalikud koolitused aitavad tagasipöördujatel kiiremini kohaneda ja tööellu naasta (näide 35), sest tööle asumine ja kohanemine on tagasipöörduja jaoks väga oluline (näide 36). Kultuuriõppimisprotsessis on kohanemisel ja sulandumiseltähtsal kohal lähedaste, sh sõprade toetus (näide 37).

(35) /.../ et kui sa tuledki tagasi, sa ei ole selle valdkonnaga võib olla kokku puutunud, aga sa teeksidki mingi paar ainet ja see aitab sind jälle /.../ koolitused annaksid kindlasti uusi

võimalusi (A)

(36) Niiet, ma sain töökoha ja siis ma tulin. Ilma töökohata ma ei oleks tulnud. Kindlasti kohe mitte. /.../See oli tagasi tulles kergem, et mul oli olemas see töö millest ma olin unistanud ja töö, mida ma olen teinud ja mida ma oskan teha. (B)

(37) Loomulikult on see oluline, inimene on ju sotsiaalne loom, meil on vaja sõpru ja tuge. Välisriigis... noh... ma olin ikkagi välismaalane... (A)

(38) Mul on selline tunne, et mind on siin vaja. Et mind on rohkem vaja riigile, kui minul seda riiki on vaja. Ja mina olen nõus andma endast kõik, mis ma nagu suudan. Ja ma olen siin riigis õnnelik, ja seal riigis... ma olin ka õnnelik, aga siin ma olen õnnelikum. See on ikkagi see, kust ma pärit olen. Niiet, ma olen iga päev tänulik selle otsuse eest, et ma tagasi tulin (B)

(39) /.../ riigile on ju oluline, et inimesed tulevad tagasi oma kogemuste ja teadmistega ja neil on alguses raske kohaneda.... no kõik on ju muutunud ja... (C)

Näide 35 viitab individuaalse õpitee, nanokraadide ja n-ö õpiampsude vajadusele, mis on käsitletud ka uues haridusstrateegias (Haridus-ja Teadusministeerium, 2019).

Tagasipöördumine on emotsionaalne protsess ning tagasipöördujad nimetavad vajadust olla tagasi oodatud (näide 38). Tagasipöördujad määratlevad oma välisriigis omandatud teadmisi ja kogemusi kui potentsiaali ja väärtust riigile (näide 39).

Arutelu ja kokkuvõte

Uurimistöö eesmärk oli välja selgitada, milliseid õpivajadusi tagasipöördujad kogevad ning miks on oluline nende õpivajadusi märgata ja toetada.

Uuring tõi esile, et suur osa tagasipöördujate õppimisest toimub sotsiaalses keskkonnas, interaktsioonis teiste inimestega. Nii nagu kirjeldab sotsiaalse õppimise teooria (Bandura, 1977) õpivad tagasipöördujad sotsiaalses keskkonnas märkamise, salvestamise, jälgendamise kaudu ning eelistades ja kasutades sellist käitumismudelit, mida ta tajub tõhusana. Paljud oskused, käitumistavad ja reeglid omandatakse pere, sõprade või kolleegide kaasabil, kelle toetust nimetavad tagasipöördujad väga oluliseks. Uuringust selgus, et tagasipöördujate õpikogemused on seotud suurel määral kultuuriõppimisprotsessi etappidega, mida kirjeldab Pajupuu (2000). Kuna kultuuriõppimisprotsessis kasutab täiskasvanu samuti märkamist, teadvustamist ning õppimine ja

kohanemine on seotud motivatsiooniga, mida omaks võetakse, siis saab järeldada, et kultuuris õppimine on sotsiaalse õppimise teooriaga väga tihedalt seotud.

Samas on Eesti oludega ja töökorraldusega kohanemine seotud mitmete erinevate teguritega, nagu muutunud seadusandlus, muutused ametlikus sõnavaras ja töövaldkonnas, mistõttu sõnastavad tagasipöördujad just nende teguritega seotud teadmisi, kui eluks vajalikke ning hakkama saamisega seotud õpivajadusi. Paljusid neid teadmisi ja oskusi ei saa omandada vaid vaatlemise ja jäljendamise teel ning tagasipöördujad vajavad toimetulekuks organiseeritud koolitust või sisseelamisprogrammi. Tagasipöördujad kirjeldavad oma õpivajadusi uue, kavandatava haridusstrateegia (Haridus-ja Teadusministeerium, 2019) raamistikus, mis näitab selle strateegia olulisust ja vajadust. Samas selgub, et tööandjad ei pööratagasiipöördujate õpivajadustelesageli tähelepanu, sest ei olda teadlikud nendest vajadustest. Eeldatakse, et tagasipöörduja valdab terminoloogiat ning on alati kursis koduriigis toimuvate muutustega.

Uuring tõi esile, et üldjuhul peavad tagasipöördujad kohanemiskursi loomulikuks olukorraks ning vastutavad oma õppimise eest ise. Õpivajadusena nad seda ei sõnastanud, vaid tõid esile, et nad peavad ise olema aktiivsed ja vastutama toimetuleku eest. Siin saab paralleele tuua Hofstede (2004) individualistliku kultuuri lähenemisega õppimisele, kus inimesed vastutavad oma tegude eest ise, algatusvõime ja tulemused on tähtsad, inimese eesmärgiks on eneseteostus.

Uuringu tulemused kinnitavad varasemate uuringute ja analüüside tulemusi, et vaatamata olemasolevatele tugisüsteemidele, ei ole tagasipöördujad nendest teadlikud. Informatsiooni, abi ja toetust saadakse perelt, sõpradelt ja kolleegidelt.

Tagasipöördujad tunnevad sageli ebavõrdset kohtlemist võrreldes sisseännanutega, kellele jagatakse informatsiooni riigi toimimisest ning korraldatakse koheselt koolitusi. Kuigi Praxis analüüs (2014) Eesti inimarengu aruanne (2017) ning Rahvuskaslaste programmi mõju-uuring (2015) on juba aastaid tagasi juhtinud tähelepanu sellele, et välismaal elavad eestlased on riigile kasutamata tööjõuressurss ning välja toonud vajaduse parandada informatsiooni kättesaadavust olemasolevatest teenustest ja koolitusvõimalustest tagasipöördujatele, siis selgus, et seni ei ole see oodatud tulemust toonud. Uurimistulemused kinnitavad, et Eesti riigil puudub ülevaade, kes, kus ja millisel eesmärgil viibib, kes on tagasipöördunud ning kuidas ja milliseid teenuseid ta vajab.

Kuigi uurimustöö piiranguna võib nimetada asjaolu, et andmestik on kogutud arvuliselt väikeselt sihtgrupilt ning valitud andmekogumismeetodi puudusena võib välja tuua andmete subjektiivset tõlgendamist, siis saab saadud andmestiku põhjal teha siiski olulisi järeldusi, võttes arvesse tagasipöördujate kogemusi, varasemaid uuringuid ning kogu teoreetilist raamistikku.

Uurimistulemustele toetudes võib öelda, et tagasipöördujate õpivajadusi on oluline toetada, et integreerida neid kiiremini ühiskonna- ja tööellu ja tagada neile seeläbi võrdne kohtlemine tööturu tingimustes. Tähelepanu oleks vaja pöörata ka tööandjate teavitamisele tagasipöördujate vajadustest, tagada operatiivsem informatsiooni kättesaadavus riigipoolsetest teenustest tagasipöördujatele. Mõelda võiks, kuidas korraldada tagasipöördumisest teavitamist, et riigil oleks koheselt ülevaade, kes informatsiooni ja teenuseid vajab.

Kuna uurimus tõi esile tööandjate teavitamis- ja koolitusvajaduse, siis võiks edaspidi veelgi põhjalikumalt uurida tööandjate kogemusi tagasipöördujate tööle võtmisega. Tagasipöördujate õpivajaduste kõrval võiks tähelepanu pöörata ka tööandjate vajadustele, millist teavet/ toetust nad vajavad tagasipöördujate tööle võtmisel, kuidas nad saaksid paremini toetada tagasipöördujate kohanemist. Täiendavalt vajaks uurimist, kuidas kasutatakse tagasipöörduja kogemusi ning kuidas väärtustatakse Eesti tööturul mujal õpitut-kogetut.

Tänusõnad

Täna uuringus osalenud tagasipöördujaid, kes olid valmis rääkima oma kogemustest. Täna oma inspireerivat ja innustavat juhendajat, PhD Halliki Põldat. Suur tänu retsensendile, Integratsiooni SA vanemspetsialist Kätlin Kõverikule, kes teeb tänuväärset tööd kõigi tagasipöördujate toetamisel.

Eriline tänu minu tütrele, Sandrale, kes otsustas tagasipöörduda ning andis inspiratsiooni kogu uurimistöö teema valikul.

Kasutatud kirjandus

Anniste, K. (2014). *East-West migration in Europe: The case of Estonia after regaining independence*. Tartu Ülikool. Loetud aadressil

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44334/anniste_kristi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Arenguseire Keskus. (2018). *Tööturg 2035. Tööturu tulevikusuunad ja -stsenaariumid*. Tallinn.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: Englewood Cliffs.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoda. (2012). *Talendid koju tulemuste lühikokkuvõtte*. Loetud aadressil https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/TOF/TOF_strat_arendusprojektid/08_talendid_koju_projekti_luhikokkuvote.pdf

Eesti Koostöö Kogu. (2017). *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017*.

Hanna, R. C., Crittenden, V. L., & Crittenden, W. F. (2013). Social Learning Theory: A Multicultural Study of Influences on Ethical Behavior. *Journal of Marketing Education*, 35(1).

Haridus- ja Teadusministeerium. (2014). *Rahvuskaaslaste programm 2014-2020*. Loetud aadressil https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/rahvuskaaslaste_programm_2014-2020.pdf

Haridus- ja Teadusministeerium. (2019). *Eesti haridus- ja teadusstrateegia 2021-2035. Tark ja tegus Eesti 2035*.

Harkmann, A. (2015). *Tagasirännanute kohanemine Eestis. Lõputöö*. Tartu Ülikool.

Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Kirjastus Medicina.

Hofstede, G. J., Pedersen, P. B., & Hofstede, G. (2004). *Kultuure uurides*. Väike Vanker.

Kask, I. (2006). *Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989-2000. Magistritöö*. Tartu Ülikool.

Kirss, L. (2014). Välismaal elavad eestlased kui kasutamata tööjõuressurss? *Poliitikauuringute Keskus Praxis*, 1.

Kiseleva, A. (2017). *Sotsialiseerumine informaalsete õppimise kontekstis. Magistritöö*. Tallinna Ülikool.

Lagerspetz, M. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Infotrükk OÜ.

Muldma, M., & Nõmm, J. (2011). *Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas*. Ecoprint.

Pajupuu, H. (2001). *Kuidas kohaneda võõras kultuuris*. (2nd ed.). Tallinn: AS Pakett trükikoda.

Pungas, E., Toomet, O., Tammaru, T., & Anniste, K. (2012). *Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data* (No. 18). Tartu.

Sotsiaalne õppimine. (2014). *Haridussõnastik*. Loetud aadressil

<http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi?Q=sotsiaalne+%C3%B5ppimine&F=M&C06=en>

Sömer, K. (2014). *Kõrgkvalifitseeritud uusimmigrantide sisseränne taasiseseisvunud Eestisse. Magistritöö*. Tartu Ülikool.

Tagasiränne. (2009). *Eesti Keele Seletav Sõnaraamat*. Loetud aadressil

<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=tagasir%C3%A4nne&F=M>

Tagasiränne. (2018). *Õigekeelsussõnaraamat*. Loetud aadressil

<https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=repatrieeruma&F=M>

Tartu Ülikool. (2015). *Rahvuskaaslaste programmi mõju-uuring*. Loetud aadressil

<http://www.ec.ut.ee/rakendusuuuringud>

Teo, S. Y. (2011). “The Moon Back Home is Brighter”?: Return Migration and the Cultural Politics of Belonging. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(5).

<https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.559720>

ARTIKLID 2011

ARTIKLID 2012

ARTIKLID 2013

ARTIKLID 2014

ARTIKLID 2015

ARTIKLID 2016

ARTIKLID 2017

ARTIKLID 2018

ARTIKLID 2019

ARTIKLID 2020

ARTIKLID 2021

ARTIKLID 2022

ARTIKLID 2023

Otsi

Privaatsusreeglid

© 2025 Tallinna Ülikool | Haridusteaduste instituut | Andragoogika | CC BY-NC-ND 4.0